

**ΘΕΜΑΤΙΚΗ
ΕΝΟΤΗΤΑ
ΔΕΟ24**

Eclass4U
The best Choice for you

Eclass4U

The best Choice for you

**ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ
ΠΡΩΤΗΣ ΓΡΑΠΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΑΚΑΔ. ΕΤΟΣ 22-2023**

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΑΝΑΡΤΗΣΗΣ: 29-10-22

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ : ΒΙΚΥ ΒΑΡΔΑ

[\[vicky.eclass4u@gmail.com\]](mailto:vicky.eclass4u@gmail.com)

“...οι πολιτικές ελίτ αποδεικνύονται **ανεπαρκείς φύλακες** για τη δημοκρατία, κυρίως επειδή στο επίκεντρο του καθηκοντολογίου τους είναι η επιδίωξη της εξουσίας.

Σε μια τέτοια επιδίωξη **μόνο άγγελοι** θα μπορούσαν να δεσμευτούν ότι δε θα εγκαταλείψουν ποτέ τους κανόνες ανεκτικότητας και αυτοσυγκράτησης -και ακόμη και οι πιο **ένθερμοι οπαδοί** των πολιτικών **δεν τους θεώρησαν ποτέ αγγέλους.**”

Jonathan Schlefer, Senior Researcher στο Harvard Business School

Διάγραμμα ΕΡΓΑΣΙΑΣ [ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ]

Εισαγωγή	2
1. Τα Στάδια του Κύκλου Δημόσιας Πολιτικής και οι Αλληλεπιδράσεις των Εμπλεκόμενων Δρώντων	4
1.1. Πρώτο Στάδιο του ΚΔΠ : « Συγκρότηση της Κυβερνητικής Ατζέντας» [Εσωτερικοί & Εξωτερικοί Δρώντες]	4
Ο Ρόλος των Δρώντων στο 1ο Στάδιο του ΚΔΠ.....	4
1.2. Δεύτερο Στάδιο του ΚΔΠ : Διαμόρφωση Πολιτικής.....	6
[Εσωτερικοί & Εξωτερικοί Δρώντες]	6
Ο Ρόλος των Δρώντων στο 2ο Στάδιο του ΚΔΠ.....	6
1.3. Τρίτο Στάδιο του ΚΔΠ : Λήψη Αποφάσεων [τυπικά επιτρέπονται ΜΟΝΟ Εσωτερικοί Δρώντες].....	8
Ο Ρόλος των Δρώντων στο 3ο Στάδιο του ΚΔΠ.....	9
Τέταρτο Στάδιο του ΚΔΠ : Υλοποίηση Δημόσιας Πολιτικής [ΜΟΝΟ Εσωτερικοί Δρώντες – ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ]	11
Ο Ρόλος των Δρώντων στο 4ο Στάδιο του ΚΔΠ.....	11
1.4. Πέμπτο Στάδιο του ΚΔΠ : Αξιολόγηση ΔΠ	12
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	13
ΠΗΓΕΣ.....	15

Θέμα

*Αναλύστε συνοπτικά τα **στάδια του κύκλου δημόσιας πολιτικής**. Για κάθε στάδιο καλείστε να εξηγήσετε και να σχολιάσετε αφενός τον **ρόλο της κυβέρνησης και της δημόσιας διοίκησης, αφετέρου εκείνον των υπόλοιπων δρώντων ή 'παικτών' στη διαδικασία. Εμπλουτίστε τον σχολιασμό σας αξιοποιώντας **παραδείγματα κατά προτίμηση από την ελληνική πραγματικότητα**.***

Εισαγωγή

Οι εξελίξεις στην τεχνολογία πολλαπλών πεδίων, όπως της βιομηχανίας, του εμπορίου, της παραγωγής και ο ψηφιακός μετασχηματισμός, η ευρεία εφαρμογή των λογισμικών και των αυτοματισμών αλλάζουν τόσο το είδος και την αναλογία των παραγωγικών συντελεστών, όσο και τις σχέσεις και διασυνδέσεις που διαμορφώνονται σήμερα. Δημόσια προβλήματα, παγκόσμιου χαρακτήρα όπως η κλιματική αλλαγή και το μεταναστευτικό ή περισσότερο εθνικού χαρακτήρα, όπως το θέμα της διαχείρισης αποβλήτων ή η πυροπροστασία των δασών, κ.ά. Επιπλέον, οι υφιστάμενες αλλά και νεοαναδυόμενες περιφερειακές ανισότητες ή οι διαφορές σε επίπεδο διαβίωσης μεταξύ κρατών και γεωγραφικών περιφερειών υποκινούν, μεταξύ άλλων, εντάσεις γεωπολιτικού χαρακτήρα και νέους τρόπους πολιτικής έκφρασης. Το σύνολο των προηγούμενων συνθηκών δεν μπορεί παρά να επιδρά και στο μοντέλο διοίκησης μιας χώρας, άρα και της ελληνικής, *αφού δεν είναι δυνατόν να αφήσουν ανεπηρέαστο τον τρόπο διακυβέρνησης και τον τρόπο άσκησης της πολιτικής* (Τσέκος, 2021, σελ.118)..

Τα πολιτικά φαινόμενα, οι αποφάσεις και οι δημόσιες πολιτικές μιας χώρας διακρίνονται από πολυπλοκότητα και εξαρτώνται και επηρεάζονται από διάφορες παραμέτρους, τόσο ενδογενείς όσο και εξωγενείς. Αυτό σημαίνει ότι δεν υφίσταται μια και μόνο πρακτική με συγκεκριμένα, διαδοχικά στάδια, που ακολουθείται ευλαβικά σε κάθε περίπτωση. Για πρακτικούς και μόνο λόγους, ωστόσο, και προκειμένου να γίνει κατανοητή η συνήθης πορεία της διαμόρφωσης και εφαρμογής μιας δημόσιας πολιτικής, καθιερώθηκε ο όρος “ **κύκλος της Δημόσιας Πολιτικής**”, σύμφωνα με τον οποίο μια δημόσια πολιτική φέρεται να ολοκληρώνεται μέσα από πέντε διαδοχικά στάδια. Στον Κύκλο Δημόσιας Πολιτικής περιλαμβάνονται πέντε στάδια (Λαδή και Νταλάκου, 2008, κεφ.3, σελ.57-63): 1) *Συγκρότηση Κυβερνητικής Ατζέντας*, 2) *Διαμόρφωση Πολιτικής*, 3) *Λήψη Αποφάσεων*, 4) *Υλοποίηση/ Εφαρμογή Πολιτικής*, 5)

Αξιολόγηση Πολιτικής .Πιο αναλυτικά, ένας ΚΔΠ περιγράφει [Hague,2020, σελ. 556-559] :

α) τη μετατροπή, κατ' επιλογήν της εκάστοτε κυβέρνησης, των κοινωνικών αιτημάτων σε “δημόσια προβλήματα” και την ένταξή τους στην ατζέντα των θεμάτων, που πρέπει να επιλυθούν με κυβερνητική δράση, β) τη διαμόρφωση διαφόρων προτάσεων, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα ανωτέρω προβλήματα, γ) την απόφαση των αρμόδιων πολιτικών φορέων εξουσίας περί συγκεκριμένης δράσης ή αδράνειας

επί των ανωτέρω ζητημάτων, δ) την εφαρμογή των αποφάσεων, που ελήφθησαν κατά το προηγούμενο στάδιο, ε) τον έλεγχο της αποτελεσματικότητας των πολιτικών αποφάσεων, ο οποίος ενδέχεται να επιφέρει μεταρρυθμίσεις στην πολιτική λύση, που επιλέχθηκε (Λαδής και Νταλάκου, 2008, κεφ.3 και Λαδής, 2021 στο Σωτηρόπουλος και Νταλάκου, 2021, κεφ.2). Στους κύριους δρώντες για την ολοκλήρωση του ΚΔΠ συμμετέχουν εσωτερικοί και εξωτερικοί φορείς, τυπικοί, άτυποι, με επίσημο θεσμικό ή άτυπο χαρακτήρα λειτουργίας.

Στη βάση των ανωτέρω, με την παρούσα εργασία επιδιώκεται μια συζήτηση γύρω από το ιδιαίτερο σημαντικό πεδίο του Κύκλου Δημόσιας Πολιτικής (ΚΔΠ). Συγκεκριμένα, με κεντρικές πηγές τεκμηρίωσης τους Τσέκο,2021 και Αλεξόπουλο, 2007, τους Hague-Harrop-McCormick, 2020 και τη Λαδή, 2008 και 2021, θα επιχειρηθεί η προσέγγιση των σταδίων υπό το πρίσμα των ρόλων που διαδραματίζουν οι εσωτερικοί και εξωτερικοί δρώντες. Σύμφωνα με εμπειρικές μελέτες τόσο εθνικού, όσο και διεθνούς επιπέδου, η ελληνική δημόσια πολιτική εμφανίζει ιστορικά, έντονο πρόβλημα αδυναμίας, ανεπάρκειας και αναποτελεσματικότητας στον σχεδιασμό, αλλά και σε διάφορα πεδία των υπολοίπων σταδίων (Τσέκος,2021 και Αλεξόπουλος, 2007) .

1. Τα Στάδια του Κύκλου Δημόσιας Πολιτικής και οι Αλληλεπιδράσεις των Εμπλεκόμενων Δρώντων

Θεωρία στον Α τόμο [Λαδής και Νταλάκου, 2008, κεφ. 3, σελ.67-81] και Τσέκος, 2021, σελ115-122 και Αλεξόπουλος, 2007.

Κάθε Κύκλος Δημόσιας Πολιτικής (ΚΔΠ) εκκινείται από μια αφορμή, μια κατάσταση που αφορά ή σχετίζεται με ένα δημόσιο πρόβλημα που απαιτεί λύση. Γεγονότα και συγκυρίες, εξελίξεις και προκλήσεις είναι λόγοι που οδηγούν στην εισαγωγή ενός θέματος στην Κυβερνητική Ατζέντα. Με βάση το υπόδειγμα του Kingdon, για να σχεδιαστεί μια ΔΠ χρειάζεται να διαμορφωθούν κατάλληλες συνθήκες, δηλαδή ευνοϊκές ευκαιρίες, γνωστές ως «**παράθυρο πολιτικής**» (Τσέκος,2021,σελ.117).

Προκειμένου να ανοίξει ένα «παράθυρο πολιτικής» ή «παράθυρο ευκαιρίας» απαραίτητη είναι η συνύπαρξη τριών ρευμάτων (Τσέκος,2021,σελ.117-118): των προβλημάτων, της πολιτικής και της δημόσιας πολιτικής. Συνεπώς, το παράθυρο εξαρτάται από την **αλληλεπίδραση που εμφανίζεται μεταξύ των δρώντων ΔΠ** και ενός πλέγματος παραγόντων που αφορούν την κοινωνική πραγματικότητα, τα συμφέροντα και τον ανταγωνισμό αξιών, ιδεολογιών και πεποιθήσεων (Τσέκος,2021,σελ.118).

1.1. Πρώτο Στάδιο του ΚΔΠ : « Συγκρότηση της Κυβερνητικής Ατζέντας» [Εσωτερικοί & Εξωτερικοί Δρώντες]

Στο πρώτο στάδιο του ΚΔΠ γίνεται η συγκρότηση της Κυβερνητικής Ατζέντας δηλαδή λαμβάνει χώρα μια διαδικασία κατά την οποία δημόσια αιτήματα μετατρέπονται από τους **διαμορφωτές πολιτικής** σε δημόσια προβλήματα προς αντιμετώπιση (Hague, κεφ.19 και Λαδής-Νταλάκου, 2008, κεφ.3). Η «**εμπρόθετη δράση των μεταρρυθμιστών**» εξελίσσεται μέσα από τα διακριτά στάδια σχεδιασμού και υλοποίησης δημόσιων πολιτικών (Αλεξόπουλος, 2007, σελ.598).

Ο Ρόλος των Δρώντων στο 1ο Στάδιο του ΚΔΠ

Ο Kingdon [2010] δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της επίδρασης του ρόλου των «**επιχειρηματιών πολιτικής**» ειδικά σε αυτό το πρώτο στάδιο της χάραξης της Δημόσιας Πολιτικής. Μάλιστα, όπως επισημαίνουν οι Hague, Harrop & McCormick [2020,

σελ.559-560], σε κανονικές συνθήκες, δηλαδή σε τυπικό επίπεδο, οι φορείς πολιτικής εξουσίας έχουν περιορισμένο εύρος επιλογών, διότι καλούνται να δώσουν λύση σε ευρέως γνωστά δημόσια προβλήματα και αιτήματα της Κοινωνίας των Πολιτών ή ακολουθούν πολιτικές όπως αυτές έχουν ρυθμιστεί στο παρελθόν, με προσαυξητικό τρόπο- βελτιώνοντας.

Πιο αναλυτικά, οι φορείς των αιτημάτων της **κοινωνίας των πολιτών, των ΜΚΟ, οι επιδιώξεις των πολιτικών κομμάτων και οι ομάδες συμφερόντων** αναλαμβάνουν διαφορετικούς ρόλους προκειμένου να εκδηλώνουν τη δράση τους (Τσέκος,2021,σελ.115). Ο **προσδιορισμός των δημόσιων προβλημάτων** κατά το πρώτο στάδιο του ΚΔΠ εξαρτάται από την «εξουσιαστική κατανομή αξιών σε μία κοινωνία» (Easton,1965 στο Τσέκος, 2021, σελ.115-116). Η συγκρότηση της Κυβερνητικής Ατζέντας εξαρτάται από την «εμπρόθετη δράση των **επιχειρηματιών πολιτικής**» (Αλεξόπουλος, 2007, σελ.598). Ως επιχειρηματίες θεωρούνται εκείνοι οι δρώντες που με ορθολογισμό επιδιώκουν να δώσουν λύσεις σε διάφορα δημόσια προβλήματα.

Στους **εξωτερικούς δρώντες** ανήκουν τα Πολιτικά Κόμματα , οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και οι Ομάδες Συμφερόντων (Συνδικάτα, Επιμελητήρια, Σύλλογοι κ.ο.κ.) Στους **Εσωτερικούς δρώντες** εντάσσονται η Κυβέρνηση, η Βουλή, η Δημόσια Διοίκηση και τα Δικαστήρια (ιδίως Συμβούλιο Επικρατείας). Εσωτερικούς δρώντες αποτελούν και τα **στελέχη της δημόσιας διοίκησης** τα οποία «από τη βάση προς τα πάνω» , συχνά επιδιώκουν την προσωπική τους ανέλιξη, προσπαθούν να περάσουν τις δικές τους ιδέες στον πολιτικό τους προϊστάμενο (Υπουργό). Με πρωτοποριακό τρόπο ή πιο συντηρητικά, τα επιτελικά ανώτερα και μεσαία στελέχη εξειδικεύονται σε πεδία πολιτικής αποκτώντας ισχύ και προωθώντας η περιορίζοντας δραστικές μεταρρυθμίσεις Αυτοί οι δρώντες (Κυβέρνηση, Κόμματα, ΜΚΟ, σωματεία, ομάδες συμφερόντων και πίεσης, επαγγελματικές ομάδες και σύνολα από οργανωμένους πολίτες ή επιστήμονες, ειδήμονες , τεχνοκράτες, δημόσιοι και ιδιωτικοί υπάλληλοι, δημόσιοι λειτουργοί, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, κ.α.) επενδύουν «χρόνο, κόπο και ενέργεια», τροφοδοτώντας ανάλογα με καινοτόμα ή παγιωμένα μεταρρυθμιστικά σχέδια της ΔΠ (Αλεξόπουλος, 2007, σελ.599).

Τελικά, η επιλογή των ΔΠ που διαχειρίζεται κάθε κυβέρνηση αποτελεί μια εξαιρετικά «ρευστή» διαδικασία που καθορίζεται σε «ανταγωνιστικές συνθήκες» (δηλαδή σε πλαίσιο αντίθετων πολιτικών απόψεων, συγκρουόμενων συμφερόντων, κ.ο.κ) (Τσέκος,2021,σελ.115), συνεπώς σημαντικός θεωρείται και ο ρόλος των

«πρωταγωνιστικών» πολιτικών κομμάτων. Εφόσον κατά τη συγκρότηση της ατζέντας προβλήματα και λύσεις αλληλεπιδρούν μέσα σε συνθήκες τυχαίες, ανακλαστικές ή προσχεδιασμένες (Αλεξόπουλος, 2007, σελ.598), άρα **όλοι οι πιθανοί παίκτες, οι κύριοι δρώντες [εσωτερικοί και εξωτερικοί]**, ανάμεσα σε αυτούς κυρίαρχες θεωρούνται οι ισχυρές κομματικές παρατάξεις, που πιέζουν, παρεμβαίνουν και αντιδρούν κατά την ένταξη θεμάτων στην ατζέντα της Κυβέρνησης.

1.2.Δεύτερο Στάδιο του ΚΔΠ : Διαμόρφωση Πολιτικής [Εσωτερικοί & Εξωτερικοί Δρώντες]

Στο δεύτερο στάδιο γίνεται η **διαμόρφωση πολιτικής**, κατά την οποία προτείνονται από τους αρμόδιους λύσεις και εξετάζονται τα εναλλακτικά σενάρια για την καλύτερη ανταπόκριση στα δημόσια προβλήματα (Λαδή και Νταλάκου,2008,ενοτ.3.2,σελ.73). Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του ελληνικού σύγχρονου πολιτικό- διοικητικού συστήματος μπορεί να ερμηνευθεί στο πλαίσιο της προσέγγισης «πολλαπλών ρευμάτων» του Kingdon (2011, στο Τσέκος,2021, σελ.116).

Ο Ρόλος των Δρώντων στο 2ο Στάδιο του ΚΔΠ

Στο στάδιο της διαμόρφωσης της πολιτικής σημαντικός θεωρείται **ο ρόλος όλων των ομάδων δρώντων, εσωτερικών και εξωτερικών** που προτείνουν ανταγωνιστικές μεταξύ τους εναλλακτικές λύσεις για ένα δημόσιο πρόβλημα. Άλλωστε, η διαδικασία αυτή πάντα αποφέρει νικητές και χαμένους αφού κάθε πλευρά καταφέρνει να συγκεντρώνει περισσότερη ή λιγότερη υποστήριξη στις προτάσεις της (Λαδή και Νταλάκου,2008, ενοτ.3.2,σελ.73).

Αυτό, διότι για να προκύψει ένα κατάλληλο **προτογενές μείγμα από πολιτικές** προτάσεις, προτείνονται συμπληρωματικές και ανταγωνιστικές μεταξύ τους λύσεις. Όπως για **παράδειγμα [εσείς άλλο παράδειγμα -δικό σας]** στην περίπτωση των εμπρησμών – πυρκαγιών του Αυγούστου του 2020. Ένα **παράθυρο ευκαιρίας** άνοιξε και μια σειρά από εναλλακτικές προτάθηκαν για την αντιμετώπιση των πληγέντων. Κάποια από τα μέτρα ευνόησαν, τουλάχιστον παροδικά το κοινό- στόχο, άλλα πάλι θεωρούνται αναποτελεσματικά, χαμηλής αποδοτικότητας και ανεπαρκούς οικονομικότητας. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιλογή του πολύνόμου για το επιτελικό κράτος Ν. 4622/2019. Από την ψήφισή του έως σήμερα, σε πολλά πεδία του έχει διαπιστωθεί ότι «δεν υφίσταται κάποια μορφή εγγενούς

ορθολογισμού, μια εσωτερική λογική και τάξη, στη λήψη των πολιτικο-διοικητικών αποφάσεων και στην παραγωγή των δημοσίων πολιτικών.

Οι διαδικασίες εκτυλίσσονται σε ένα **περιβάλλον υψηλής αβεβαιότητας και ενδεχομενικότητας** και οι επιλογές που γίνονται αποτελούν προϊόντα πολλαπλών αλληλεπιδράσεων» (Τσέκος, 2021, σελ117). Ταυτόχρονα, οι αρμόδιοι για τη λήψη αποφάσεων φορείς, με το άνοιγμα ενός πολιτικού παραθύρου δράττονται της ευκαιρίας να επιβάλλουν κατ' ουσίαν τις λύσεις, που οι ίδιοι επιθυμούν. Γενικότερα, παρατηρείται ότι, στις περιπτώσεις αυτές, αναστέλλεται ο συνήθης τρόπος λειτουργίας των πολιτικών φορέων, η ευχέρεια δράσης τους διευρύνεται και προχωρούν σε σημαντικές μεταρρυθμιστικές κινήσεις (Hague- Harrop-McCormick, 2020, σελ.559-561).

Πέραν της εκλογής νέας κυβέρνησης, πολιτικό παράθυρο, όπως προειπώθηκε, ανοίγει και όταν μεταβάλλεται ριζικά η στάση της κοινωνίας έναντι της κυβέρνησης. Αυτό μπορεί να είναι απόρροια μιας κρίσης, που βιώνει η χώρα, η οποία γεννά φόβο στους πολίτες για τη ζωή τους, την οικονομική τους κατάσταση ή την ασφάλεια της χώρας τους. Οι **κυβερνώντες**, επειδή θεωρούν πλέον επισφαλή τη θέση τους, επιχειρούν να διευθετήσουν τα προβλήματα, που προκάλεσαν την κρίση, όσο το δυνατό γρηγορότερα με εγχειρήματα τα οποία μπορεί να είναι ακόμη και βίαια, απομακρυνόμενοι έτσι από τα παραδοσιακά μοντέλα σχεδιασμού και υλοποίησης μιας δημόσιας πολιτικής.

Ένα τέτοιο παράθυρο ανοίγει συνήθως όταν μετά από εκλογική αναμέτρηση εκλέγεται **νέα κυβέρνηση** ή όταν **η κοινωνία** αλλάζει ξαφνικά τη στάση της απέναντι στην πολιτική εξουσία. Στην περίπτωση αυτή τα τρία ρεύματα του Kingdon, τα οποία ήταν αυτόνομα και ανεξάρτητα, συγκλίνουν και ο παραδοσιακός τρόπος ένταξης χαρακτηρισμού ενός κοινωνικού προβλήματος ως “πολιτικού” μεταβάλλεται, καθώς ένα πρόβλημα είναι δυνατόν να αποτελέσει αντικείμενο δημόσιας πολιτικής χωρίς καν να είναι εγγεγραμμένο στην κυβερνητική ατζέντα.

Στο παράδειγμα για την πυρκαγιά που ξέσπασε τον Αύγουστο του '21, η κρατική μηχανή αξιολογήθηκε ως ανεπαρκής. Η Κυβέρνηση έλαβε μεν άμεσα αποφάσεις και οδηγήθηκε σε ξαφνικές αλλαγές με τη σύσταση νέων μηχανισμών, ώστε να αντιμετωπιστεί η κρίση που ξέσπασε. Έτσι, ενώ το «παράθυρο ευκαιρίας» άνοιξε και η κυβέρνηση έλαβε δραστικά μέτρα, κατά το στάδιο της αξιολόγησης, οι εκροές και οι επιπτώσεις δεν εκτιμήθηκαν θετικά.

1.3.Τρίτο Στάδιο του ΚΔΠ : Λήψη Αποφάσεων [τυπικά επιτρέπονται ΜΟΝΟ Εσωτερικοί Δρώντες]

Η διαδικασία λήψης των πολιτικών αποφάσεων συνδέεται άρρηκτα με τα δύο στάδια, που προηγούνται αυτής στον κύκλο της δημόσιας πολιτικής. Τα ζητήματα, για την επίλυση των οποίων καλούνται να αποφανθούν οι κυβερνητικοί φορείς, είναι αυτά, που έχουν ήδη ενταχθεί στην κυβερνητική ατζέντα και οι εναλλακτικές λύσεις, επί των οποίων καλούνται να επιλέξουν την προσφορότερη για την εκάστοτε περίπτωση, είναι αυτές, που προτάθηκαν στο αμέσως προηγούμενο στάδιο (Λαδής, 2021, σελ.56-59).

Το πρώτο μοντέλο, που σύμφωνα με τη θεωρία, αποτελεί υπόδειγμα για τη λήψη των ανωτέρω αποφάσεων, είναι το **ορθολογικό**. Βασίζεται στη θεωρία του ατομικισμού. Η τελευταία δεν αποδέχεται, ούτε πιστεύει στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος, θεωρώντας ως δεδομένο τον εγωιστικό και ατομικιστικό χαρακτήρα του ανθρώπου, που δρα πάντοτε με γνώμονα το ίδιο όφελος. Σε πολιτικό επίπεδο, βέλτιστη πολιτική θεωρείται αυτή που επιτυγχάνει το καλύτερο αποτέλεσμα για όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κομμάτι της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό, το ορθολογικό μοντέλο προσβέυει μια συγκεκριμένη διαδικασία, που πρέπει να ακολουθείται προκειμένου να ληφθεί η προσήκουσα απόφαση: ορισμός στόχου - συλλογή και έλεγχος κάθε στρατηγικής, που ενδέχεται να πετύχει τον επιδιωκόμενο στόχο - ανάλυση των επιπτώσεων της εφαρμογής της οποιασδήποτε διαθέσιμης στρατηγικής – εφαρμογή της πλέον αποτελεσματικής για την λύση του προβλήματος στρατηγικής ή αυτής, που θα επιφέρει το λιγότερο κόστος. Το εν λόγω μοντέλο αντικατοπτρίζει τις βασικές αξίες του νέου μεταρρυθμιστικού κύματος, του “Νέου Δημοσίου Μάνατζμεντ” (Λαδής και Νταλάκου, 2008 & Hague- Harrop – McCormick, 2020, σελ.551-552).

Το **προσαναξητικό [βαθμιαίας προσέγγισης]** μοντέλο θεωρεί ως δεδομένο ότι η καθεστηκία τάξη πραγμάτων στον πολιτικό τομέα πρέπει να μεταρρυθμίζεται με μικρές διαδοχικές αλλαγές, μέσα από διαπραγματεύσεις με τους αρμόδιους κοινωνικούς και πολιτικούς δρώντες. Αποτελεσματική, συνεπώς είναι η πολιτική απόφαση, που δεν επιφέρει ραγδαίες μεταβολές και προκύπτει κατόπιν συμφωνίας όλων των ενδιαφερομένων, χωρίς απαραίτητα να έχουν προηγουμένως διερευνηθεί όλες οι λοιπές εναλλακτικές λύσεις (Hague- Harrop – McCormick, 2020, σελ.554).

Το τελευταίο μοντέλο, του **“κάδου απορριμμάτων”**, (Hague- Harrop – McCormick, 2020, σελ.555) συνδέεται με τη θεωρία του φαταλισμού: η κοινωνία και ο δημόσιος τομέας της αποτελούν συστήματα, όπου κυριαρχεί η έλλειψη οργάνωσης και η αναρχία. Μάλιστα, συμβαίνει διότι τα άτομα, καχύποπτα, δύσπιστα και κυνικά, αρνούνται κάθε

μορφής συνεργασία και αδυνατούν να πιστέψουν ότι είναι δυνατόν **οι δημόσιοι λειτουργοί** να στοχεύουν με την πράξη τους στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος. Σε μια τέτοια κοινωνία δεν μπορούν να ληφθούν πολιτικές ορθολογικές αποφάσεις. Δεν τίθενται στόχοι κατά τη δημιουργία μιας δημόσιας πολιτικής, ούτε διερευνάται η σχέση των διαθέσιμων μέσων με το αποτέλεσμα, που ήθελε επιτευχθεί, οι δε αποφάσεις λαμβάνονται ως επί το πλείστον τυχαία (Λαδή και Νταλάκου, 2008) και η πολιτική χαράσσεται **αποσπασματικά, ρευστά, χαοτικά και ατελέσφορα** (Hague-Harrop – McCormick, 2020, σελ.555).

Το μοντέλο του κάδου απορριμμάτων μάς επιτρέπει να κατανοήσουμε γιατί πρέπει να αντιμετωπίσουμε με επιφύλαξη τις κατηγορηματικές υποσχέσεις των υποψηφίων για το τι προτίθενται να κάνουν εάν έρθουν στην εξουσία, όπως και κάθε δήλωση που ξεκινά με τα λόγια: «Η πολιτική μου σε αυτόν τον τομέα είναι...»

Ο Ρόλος των Δρώντων στο 3ο Στάδιο του ΚΑΠ

Στο τρίτο στάδιο, στη **ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ**, το σύνολο των **ΕΠΙΣΗΜΩΝ – νομιμοποιημένων διαμορφωτών πολιτικής** [δηλαδή αυτών που ανήκουν στη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία] καταλήγουν σε σχέδια δράσης ή αδράνειας. Το μοντέλο που παραδοσιακά φαίνεται να προτιμούν οι ελληνικές κυβερνήσεις είναι το προσαυξητικό¹, ωστόσο κυριαρχεί πλήθος περιπτώσεων δημόσιας πολιτικής, στις οποίες ενέχονται² στοιχεία του «κάδου απορριμμάτων³» (Hague-Harrop – McCormick,

¹ Διαχρονικά, η Ελλάδα θεμελιώνει το διοικητικό πρότυπο της στο μοντέλο του προσαυξητισμού. Αυτό σημαίνει ότι η χάραξη της πολιτικής (κυρίως εξαιτίας της συμμετοχής πολλών δρώντων και γενικά εμπλεκομένων), δεν ακολουθεί μία «προβλέψιμη αλληλοδιαδοχή δράσεων». Μάλιστα, κατά τη χρονική περίοδο πριν την κρίση, η πολιτική χαρακτηρίζεται από την έντονη επίδραση της ομάδων πίεσης και συμφερόντων, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί ένα εξίσου έντονα πελατειακό κράτος (Λαδή, 2021, σελ.57-59).

² κριτική στο ορθολογικό υπόδειγμα Simon «η ανθρώπινη νοημοσύνη έχει πεπερασμένη δυνατότητα να συνεκτιμά το σύνολο των διαθέσιμων εναλλακτικών για να είναι ικανός κάποιος να επιλέξει τη βέλτιστη».

³ Με κύρια στοιχεία τον νομικισμό, την τυπολατρία και μια διοικητική κουλτούρα ανορθολογικής διαχείρισης, η χάραξη πολιτικής συνδέθηκε με την επιρροή των πολιτικών κομμάτων (Τσέκος, 2021, σελ.115-117). Πιο αναλυτικά, οι δρώντες διακρίνονται σε εσωτερικούς και εξωτερικούς. Στους εσωτερικούς εντάσσονται (Λαδή, 2021 και Hague, σελ.550-551....) η κυβέρνηση, η Βουλή, η Δημόσια Διοίκηση και τα Δικαστήρια. Στους εξωτερικούς δρώντες ανήκουν τα πολιτικά κόμματα, οι ΜΚΟ, οι ομάδες συμφερόντων (Συνδικάτα, Σωματεία, Επιμελητήρια, θεσμοί ΕΕ, Διεθνείς Οργανισμοί, Παγκόσμιοι φορείς, κ.α.).

2020, σελ.556 & Λαδής,2021, σελ.55-73 , σελ. 77-80 & Λαδής-Νταλάκου,2008, σελ.29-30).

Κάθε ομάδα **ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ δρώντων** επιλέγει ως καλύτερο (βέλτιστο), εκείνο το αποτέλεσμα που μπορεί και ξέρει να αξιολογεί. Μολονότι κάθε δρών αναζητά την ικανοποίηση μιας καλής σχέσης κόστους- οφέλους, η πρόβλεψη των επιπτώσεων από μια διαδικασία είναι ιδιαίτερα δύσκολη, άρα οι αποφασίζοντες επιλέγουν αυτό που ερμηνεύουν εντός των δικών τους ορίων, κινήτρων, ωφελειών και συμφερόντων (Hague-Harrop – McCormick, 2020, σελ.556-557).

Τα ζητήματα, για την επίλυση των οποίων καλούνται να αποφανθούν οι **κυβερνητικοί φορείς**, είναι αυτά, που έχουν ήδη ενταχθεί στην κυβερνητική ατζέντα και οι εναλλακτικές λύσεις, επί των οποίων καλούνται να επιλέξουν την προσφορότερη για την εκάστοτε περίπτωση, είναι αυτές, που προτάθηκαν στο αμέσως προηγούμενο στάδιο. Άλλωστε, η μόνη αρμόδια για τη λήψη των ως άνω αποφάσεων είναι η κυβέρνηση, σε αντίθεση με τα προηγούμενα στάδια, όπου εμπλέκονται και άλλοι, μη κυβερνητικοί φορείς (Λαδής και Νταλάκου, 2008 & Hague, 550-552).

Ενδεικτικό παράδειγμα μιας εσπευσμένης διαδικασίας λήψης αποφάσεων αποτελεί αυτό για τις πυρκαγιές του Αυγούστου του 2021, που υπήρξαν το έναυσμα για το άνοιγμα ενός πολιτικού παραθύρου. Εξωτερικοί Δρώντες, όπως **Βουλευτές των κομμάτων της αντιπολίτευσης, η κοινωνία, οι πολίτες** των πληγέντων περιοχών στράφηκαν κατά της Κυβέρνησης, θεωρώντας την υπεύθυνη για τις καταστροφές, που προκλήθηκαν τόσο στο οικιστικό όσο και στο δασικό περιβάλλον. Οι πυρκαγιές του καλοκαιριού 2021 βρήκαν τη χώρα παντελώς ανέτοιμη να τις αντιμετωπίσει. Φυσικό επακόλουθο του γεγονότος αυτού ήταν η άμεση και πυρετώδης νομοπαραγωγική δράση και ενεργοποίηση της **κυβέρνησης**, η οποία, αρχικά τουλάχιστον, φάνηκε να αναλαμβάνει τις ευθύνες της, ζητώντας συγγνώμη από τον ελληνικό λαό⁴.

⁴ Καταρχάς, από το σύνολο των κυβερνητικών ενεργειών δεν προκύπτει ότι, πριν τη λήψη των πολιτικών αποφάσεων, η Κυβέρνηση διερεύνησε, κατέγραψε, μελέτησε όλες τις εναλλακτικές πιθανές λύσεις για την επίλυση του μείζονος προβλήματος, που κλήθηκε να αντιμετωπίσει. Επίσης, δεν προκύπτει ότι πρόβη σε ανάλυση επιπτώσεων και σε ανάλυση κόστους και οφέλους της κάθε μίας από αυτές, ούτε ότι επέλεξε τη στρατηγική, που θα επέλυε κατά το μέγιστο δυνατό το πρόβλημα. Αυτό αποδεικνύεται περίτρανα από τα πρακτικά της συνεδρίασης της Βουλής της 25ης Αυγούστου του 2021, όπου ο Πρωθυπουργός ενημέρωσε το Σώμα σχετικά με τα πεπραγμένα από πλευράς της κυβέρνησης σχετικά για την αντιμετώπιση της κρίσης, που προκλήθηκε από τις ανεξέλεγκτες πυρκαγιές. Παραδειγματικά, όπως προκύπτει από την ομιλία του κ. Τσίπρα, η Κυβέρνηση δεν έλαβε υπόψη της ούτε τις προτάσεις, που κατέθεσε η αντιπολίτευση τόσο σχετικά με την πρόληψη όσο και με την καταστολή τέτοιων φαινομένων, ούτε αποδέχθηκε το αίτημά της περί εκπόνησης ενός εθνικού σχεδίου για την επίλυση του συγκεκριμένου ζητήματος από όλους τους πολιτικούς φορείς και με τη συνεργασία ειδικών επιστημονικών φορέων.

Τέταρτο Στάδιο του ΚΔΠ : Υλοποίηση Δημόσιας Πολιτικής [ΜΟΝΟ Εσωτερικοί Δρώντες – ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ]

Στο τέταρτο στάδιο του ΚΔΠ εφαρμόζεται άλλοτε εκ των άνω δηλαδή από την κεντρική διοίκηση ενώ πιο σπάνια προκύπτει από τη βάση προς τα πάνω. Υπάρχουν μάλιστα και περιπτώσεις που η υλοποίηση μιας ΔΠ προκύπτει σε πλαίσιο αλληλεπίδρασης διαφόρων συνθηκών του εξωτερικού περιβάλλοντος (π.χ. κρίση, πανδημία, πόλεμος, πυρκαγιές, κ.α.). Η εφαρμογή μιας ΔΠ μπορεί να γίνει «**εκ των άνω**», άρα εστιάζει στο ρόλο των φορέων άσκησης δημόσιας εξουσίας και της δημόσιας διοίκησης, δηλαδή στους εσωτερικούς δρώντες. Αντίθετα, αν η εφαρμογή προέρχεται από τη «**από τη βάση προς τα πάνω**», τότε συνεκτιμάται και ο ρόλος όλων των παραγόντων που συμμετέχουν και καλούνται να επιφέρουν το τελικό αποτέλεσμα με τη μεταβολή της συμπεριφοράς τους **Ενδιάμεσες προσεγγίσεις**, όταν η εφαρμογή προκύπτει από συνδυασμό παραγόντων και αλληλεπιδράσεων [Hague- Harrop- McCormick, 2020, σελ.560-562].

Ο Ρόλος των Δρώντων στο 4ο Στάδιο του ΚΔΠ

Στο στάδιο της Υλοποίησης, ο ρόλος της δημόσιας διοίκησης και της κυβέρνησης μπορεί να εξεταστεί υπό το πρίσμα της θεωρίας παιγνίων. Πιο ειδικά, στη θεώρηση αυτή, **η δημόσια διοίκηση φροντίζει για την εκτέλεση των πολιτικών αποφάσεων**, την εφαρμογή και τήρηση των μέτρων μεταρρύθμισης, ενώ ακολουθεί η κυβέρνηση για να διορθώσει τυχόν αποκλίσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ρόλος της δημόσιας διοίκησης γίνεται ακόμη πιο καταλυτικός στο στάδιο της υλοποίησης διότι από τα όργανα της συχνά εκδηλώνονται φαινόμενα γραφειοκρατικής διολίσθησης (δηλαδή ανυπακοής και διαφωνίες μεταξύ υπαλλήλων και πολιτικών προϊσταμένων, π.χ. Διευθυντή Υπηρεσίας και Υπουργού). Άλλους εσωτερικούς δρώντες στο στάδιο της υλοποίησης αποτελούν εξωκυβερνητικοί παράγοντες, ικανοί ακόμα και να ακυρώσουν μια μεταρρύθμιση. (Αλεξόπουλος,2007,σελ.602).

Σε **κυβερνητικό επίπεδο**, ειδικά όταν υπάρχει χαμηλή εσωτερική συνοχή, μπορεί να συμβεί να μην προωθηθεί μια μεταρρύθμιση επειδή άλλαξε γνώμη ο Υπουργός. Έτσι, η πολιτική που οδηγεί σε μεταρρυθμίσεις διαφόρων τομέων συνδέεται με τη «μεγαλοδύναμη Κυβέρνηση», ενώ πολλές φορές ανατρέπεται εντελώς ο σχεδιασμός μιας ΔΠ λόγω αλλαγής της σύνθεσης της κυβερνητικής ομάδας. Όταν δε, μια μεταρρύθμιση ξεπερνά τον πολιτικό κύκλο, η επόμενη κυβέρνηση αντιδράει ή αλλάζει ριζικά το περιεχόμενο ή τα εργαλεία πολιτικής (Αλεξόπουλος,2007,σελ.606). Ειδικά δε

στην ελληνική περίπτωση ο ΚΔΠ πολλές φορές δεν ολοκληρώνεται με επιτυχία γιατί η δημόσια διοίκηση αρνείται να εφαρμόσει, δηλαδή παρουσιάζεται το αρνητικό φαινόμενο της **«γραφειοκρατικής διολίσθησης»**, ενώ η πολιτική ηγεσία στερείται της απαιτούμενης πρωτοβουλίας αλλαγής. Γι' αυτό η υλοποίηση μιας δημόσιας πολιτικής- μιας μεταρρύθμισης απαιτείται να υποστηρίζεται από σειρά μέτρων που εξειδικεύουν τη νομοθεσία ενώ η αρμοδιότητα κι εξουσία παρακολούθησης της έκβασης πρέπει να ανατίθεται σε πραγματικά ικανά και κατάλληλα πρόσωπα (Αλεξόπουλος, 2007, σελ. 607-608). Επίσης, σημαντικοί για την εφαρμογή είναι και οι **δημόσιοι λειτουργοί**, οι οποίοι αναλαμβάνουν να ωθήσουν τα μέτρα σε τοπικό κυρίως επίπεδο. Οι λειτουργοί αυτοί είναι πρόσωπα – κλειδιά για την τοπική κοινότητα, διατηρούν αγαστές σχέσεις με την κοινωνία και παρακινούν τους εμπλεκόμενους αποδέκτες να ακολουθούν τις μεταρρυθμίσεις. Αυτοί οι δημόσιοι φορείς είναι ικανοί να συμβάλλουν θετικά στην καλή εφαρμογή μιας ΔΠ γιατί γνωρίζουν «από πρώτο χέρι» τις επιπτώσεις της σε μια περιοχή, μια ομάδα, σε ένα δημόσιο πρόβλημα (Hague- Harrop- McCormick, 2020, σελ. 560-561).

Για παράδειγμα, στο πρόβλημα της αναποτελεσματικότητας των Μηχανισμών Πολιτικής Προστασίας ασκήθηκε έντονη κριτική από **διάφορες ομάδες εμπλεκόμενων – ενδιαφερομένων** για να διαμορφωθεί η δημόσια πολιτική. Για να γίνει πιο αποτελεσματική η Πολιτική Προστασία, συζητήθηκαν μέτρα βελτίωσης π.χ. σε υποδομές, προσωπικό κ.α. Επίσης ενεργοποιήθηκε το «112», ενισχύθηκαν τα εναέρια μέσα, στελεχώθηκε η Πυροσβεστική με νέα στελέχη, διατέθηκαν περισσότερα κονδύλια για δασοπροστασία και για καθαρισμό των δασικών ζωνών πυροπροστασίας σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

1.4. Πέμπτο Στάδιο του ΚΔΠ : Αξιολόγηση ΔΠ

Στο πέμπτο και τελευταίο στάδιο η ΔΠ αξιολογείται προκειμένου να επαναπροσδιοριστούν τα προβλήματα και να καθοριστούν οι κατάλληλες λύσεις (Λαδί και Νταλάκου, 2008, ενοτ. 3.5, σελ. 87-88).

Στις σύγχρονες δημοκρατίες η άσκηση εξουσίας νομιμοποιείται από την **προάσπιση και την προαγωγή του δημοσίου συμφέροντος**. Θεωρώντας ως άξονα την αρχή αυτή, μετά την παραπάνω ανάλυση φαίνεται ότι οι ελληνικοί Κύκλοι Δημόσιας Πολιτικής κατά βάση πλαισιώνονται από μια διαδικασία παιγνίου **«μηδενικού αθροίσματος»** (Τσέκος, 2021, σελ. 121) αφού το όφελος της μιας πλευράς οδηγεί σε απώλεια της άλλης, άρα **δεν εξυπηρετείται η αρχή του δημοσίου συμφέροντος**. Προκύπτει, δηλαδή, ότι

«δεν υφίσταται κάποια μορφή εγγενούς ορθολογισμού, μια εσωτερική λογική και τάξη, στη λήψη των πολιτικο-διοικητικών αποφάσεων και στην παραγωγή των δημοσίων πολιτικών, εφόσον κάθε διαδικασία ακολουθείται μεν τυπικά, αλλά σε ένα περιβάλλον υψηλής αβεβαιότητας και πολλαπλών αλληλεπιδράσεων» (Τσέκος, 2021, σελ.117).

Με λίγα λόγια, οι **γραφειοκρατίες, τα ατομικά και συλλογικά συμφέροντα, η κοινή γνώμη και γενικά η Κοινωνία των Πολιτών, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα πολιτικά και κοινωνικά σωματεία, οι σύλλογοι και οι κερδοσκοπικοί ή μη κερδοσκοπικοί Οργανισμοί, ευρωπαϊκά όργανα και κράτη μέλη, αλλά και θεσμοί από το διεθνές περιβάλλον, ανεξάρτητες αρχές και εμπειρογνώμονες**, είναι σε θέση να ασκήσουν κριτική, να αντιδράσουν και να ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΟΥΝ τα αποτελέσματα , δηλαδή τις εκροές και τις επιπτώσεις μιας Δ.Π. [Hague-Harrop-McCormick, 2020, σελ.562].

Τέλος, σύμφωνα με τη Hanna Arendt η εξουσία/ισχύ ως ικανότητα επιβολής της βούλησης ενός μέρους επί ενός άλλου [όπως δλδ η Κυβέρνηση προς την κοινωνία] στο πλαίσιο μιας κοινωνικής σχέσης και των διαδράσεών της ως ενδυνάμωση των μερών και ως ικανότητα κοινής συναινετικής δράσης, είναι διαφορετική από την επιβολή -και το αντίθετο της βίας . Πιο απλά, στο πεδίο της πολιτικής διαμεσολάβησης δεν ανταγωνίζονται **αντίπαλοι εξουσιαστικοί μηχανισμοί**, αλλά αντιπαρατίθενται ιδέες και προγράμματα, αφού οι κοινωνίες συναπαρτίζονται από διαφορετικές **υπο-ομάδες συμφερόντων**, με διαφορετικές προτεραιότητες και διαφορετικές αξίες, που πρέπει να όμως συνυπάρξουν.... [Τσέκος, 2021, σελ.123].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με τη μελέτη των επιδράσεων των δρώντων στα στάδια του ΚΔΠ, εξάχθηκαν σημαντικά συμπεράσματα. Κυρίως δε επισημαίνεται το ότι σε κάθε στάδιο του ΚΔΠ αλληλεπιδρούν συγκεκριμένα στοιχεία του πολιτικό-διοικητικού συστήματος. Ειδικότερα, στα προβλήματα σχεδιασμού δημόσιας πολιτικής αναφέρεται η διαχρονικά «ατεκμηρίωτη ΔΠ» και αυτή που βασίζεται όχι όπως αναμένεται στον ορθολογισμό, αλλά στην «πολιτική διαίσθηση». Στο στάδιο της εφαρμογής αποδίδεται περισσότερο έμφαση στην τυπική συμμόρφωση και όχι στη σημασία της εφαρμογής μιας μεταρρύθμισης .

Συνοψίζοντας, οι μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα συνδέονται με ΚΔΠ που δεν ακολουθούν ορθολογικούς κανόνες στα στάδια τους, που συνδέονται με «κρυφές

Eclass4U

The best Choice for you

ατζέντες» και κατά την ανάπτυξή τους λειτουργούν «συγκυριακά» (δηλαδή όπως εξυπηρετείται ανά περίπτωση ένα δεδομένο συμφέρον).

Η ιδανική εκδοχή στη διαχείριση των ΔΠ είναι σύμφωνα με τον Parsons (Τσέκος,2021,σελ.122) αυτή που οδηγεί σε αμοιβαίο όφελος, δηλαδή σε παίγνια-«**μη μηδενικού αθροίσματος**»⁵ (Τσέκος,2021,σελ.121). Σε αυτή την περίπτωση, εσωτερικοί και εξωτερικοί δρώντες θα πρέπει να συνυπάρχουν σε ένα πεδίο με κοινά κοινωνικά αποδεκτά πρότυπα τηρώντας όλοι (Κυβέρνηση, Διοίκηση και Κοινωνία των Πολιτών), τους ίδιους κανόνες. Στο ίδιο μήκος κύματος και η σύγχρονη προσέγγιση της Arendt, που θεωρεί ότι η ΔΠ πρέπει να προκύπτει σε συνθήκες κοινής συναινετικής δράσης των εμπλεκόμενων μερών, μέσω της ενδυνάμωσής τους (Τσέκος,2021,σελ.122).

⁵ Σύμφωνα με την βεμπεριανή προσέγγιση ιδανική είναι η “ορθολογική νομιμοποίηση”- Στο ίδιο σκεπτικό και ο Parsons, περί της διαχείρισης της εξουσίας ως “παιγνίου μη-μηδενικού αθροίσματος” - και, κατά συνέπεια, ως μιας διαδικασίας αναζήτησης **αμοιβαίου οφέλους**.

ΠΗΓΕΣ

- Λαδή Στ. και Β. Νταλάκου (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α΄, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Hague R., M. Harrop & J. McCormick (2020), *Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση*, 3η έκδοση, Αθήνα: Κριτική.
- Λαδή Στ. (2021), «Δημόσια Πολιτική στην Ελλάδα» σε Δ.Α. Σωτηρόπουλο και Β. Νταλάκου [επιμ.], *Το Σύγχρονο Διοικητικό Σύστημα στην Ελλάδα*, Β΄ έκδοση, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ, 55-73.
- Αλεξόπουλος Άρ. (2007), «Η Μεταρρύθμιση των Πολιτικών του Κράτους και ο Ρόλος της Δημόσιας Διοίκησης» σε Αντ. Μακρυδημήτρη και Μ.-Ηλ. Πραβίτα [επιμ.], *1ο Συνέδριο Διοικητικών Επιστημόνων. Διοικητική Θεωρία και Πράξη - Διοίκηση και Κοινωνία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 597-612.
- Τσέκος Θ.Ν. (2021), «Κοινωνία των Πολιτών, Πολιτικά Κόμματα και Δημόσια Διοίκηση. Προβλήματα Συνάρθρωσης και οι Επιπτώσεις τους στην Παραγωγή Δημοσίων Πολιτικών», *Επιθεώρηση Δημόσιας Διοίκησης*, 1(1), 115-141, ιδίως σελίδες 115-122.